

Spațiul ca atenție și viceversa. Studiu de caz: Prezentarea literaturilor estice necunoscătorilor

DOI : 10.46522/S.2025.02.10

Ardian KYCYKU, PhD Habil.

University of Arts, Târgu-Mureș

ardian.kycyku@uat.ro

Abstract: Space as Attention and Vice Versa. Case study: Introducing Eastern Literatures to the Uninitiated

The study focuses on several aspects of the mechanisms of media coverage of Eastern literatures (The phrase subjectively encompasses the aesthetic, thematic, and stylistic area common to literatures that have undergone the method of socialist realism) after the de jure fall of the Iron Curtain. Intending to integrate itself with the values imposed by the Western Canon (a set of rules that are exquisitely restrictive for authentic literature and unnaturally permissive for the rest of it), the “visible” part of Eastern literatures, in just three decades, leaves the System of Signs proper to Literature and adopts a thematic and stylistic perspective that seems to guarantee universality. A context persists in becoming tradition, not to say posterity, simultaneously with the abolition of traditions. This process of changing essentially different paradigms uses any means to divert all possible attention of readers towards the economic criterion, and eventually to hold it hostage.

Following the trans- and interdisciplinary course of officially mediated literature, subject to ideological and image changes (as a means of selling), it can be observed that this ‘type of writing’ / ‘textuality’ unnaturally tends to absorb all the attention (as a mental and vital space) meant to “feed” and perpetuate authentic literature. Although it seems just a more substantial and different format version of the daily press, the mainstream textuality remains, unfortunately, an abuse at least threefold: of the devoted reader's time, of the community's non-literary tastes, and of the art of writing as a field.

Key words: Mass media; literature; criteria; mainstream; literary canons.

Dincolo de orice aroganță intelectuală, morbiditate, teribilism sau optimism ieftin, să ne amintim din când în când că bule scot în general cei care se înecă.

Autorul

Statutul ca un stat în stat

Cercetată cu atenție, istoria literaturi (te) învață cum se pot face lucruri *de uitat* cu mult mai puține pagini, aproape la fel ca și cu inuman de multe. Totuși, deși este unul dintre cele mai "clarvăzătoare" domenii de cercetare, intenționând probabil să capteze cât mai multe mișcări, fenomene, revelații, excepții și stiluri, aproape niciodată istoria literaturii nu se apleacă suficient asupra constantei literaturii publicate și anume *cărțile decente, dar de valoare medie*, produse și supuse contextului unui cotidian care nu reușește să devină peren decât prin ceea ce nu este acceptat de Literatură.

Capacitatea istoriei literaturii de a discerne între *valori indiscutabile* și *rest* este micșorată de consemnarea uneori exagerată a evoluțiilor artei scrisului, ea devenind astfel, deseori, o ramură a statisticii. De observat că cea mai mare cantitate a valorilor consemnate astfel dispăre datorită inovațiilor literare din perioadele respective, ci din lipsa proprie de calitate și mai ales datorită marii literaturi care își urmează cursul și misiunea indiferent de presiunile cantității.

Contrar unor convingeri largi răspândite, dar lipsite de dovezi (nu doar științifice, ci și logice), în Literatură tocmai calitatea este constantă, iar cantitatea oscilantă și ciclică, nu invers. Prima nu se schimbă așa cum uleiul turnat într-un vas nu-și pierde esența la creșterea sau scoaterea apei din el. Dar poate trăi cititorul înconjurat doar de capodopere; mai poate crește el într-o lume în care calitatea înlocuiește cantitatea și desființează atracția firească produsă de comparații?

În mijlocul sau în colțul unei entropii pe care mass-media o prezintă obsesiv ca pe o mistică tranziție de la o lume distrusă de om la una perfect reparabilă tot de om (fără a fi nevoie de vreo intervenție a Transcendentului nici măcar la nivel metaforic), nu este nevoie să fii expert ca să poți pricepe că literatura, cândva un mijloc de înnobilitare cel puțin sufletească, a fost masiv reprofilată și funcționează ca un sistem de uniformizare cel puțin a conștiințelor. Am în vedere partea *vizibilă*, susținută oficial, parte definitorii a pop-culturii, numită și *mainstream*¹, a literaturii, și nu partea ei intangibilă. Nu se poate vorbi aici despre vreo trădare a scriitorilor – deși zona nu este deloc lipsită de conspirații micro și macro – deoarece mainstream-ul nu este asediat de talente excepționale sau de genii care renunță la darul lor în favoarea gloriei și a confortului. Trebuie acceptat adevărul deloc denigrant că făcătorii și promotorii literaturii mainstream sunt *astfel și nu se pot regăsi într-o altă structură*. Produsele lor nu sunt cărți (în accepțiunea clasică a termenului), iar cărțile lor sunt produse (în sensul oricărui prezent posibil).

¹ Potrivit dicționarelor, *mainstream* subînțelege un trend majoritar sau o orientare dominantă într-o societate, care se referă la modele de comportament, valori, stiluri sau opinii comune majorității oamenilor. Termenul desemnează ceea ce este convențional, tradițional sau larg acceptat și popular, fiind opusul a ceea ce este considerat de nișă sau neconvențional. Menționez că, în această lucrare nu am folosit termenul în vreun sens denigrator sau părtinitor, ci doar pentru a localiza un anumit nivel și natură de texte în ierarhia valorilor literare indiscutabile. – A. K.

Fazele scrierii, publicării și impunerii unui anumit tip de textualitate urmează, în mod deloc hazardat, intriga unor cărți. Ele parcurg segmentele (pot fi numite și *noduri*) unor rețele care funcționează ca rețele și la nivel interuman. Rețelele respective – de la Gutenberg la Zuckerberg – au ca scop principal cucerirea și dominarea spațiului public (în cazul nostru *atenția și timpul cititorului*) prin noutăți, inovații, forme noi de percepție asupra literaturii, forțând granițele dintre straturile paradigmei Literaturii cel puțin prin tratarea valorilor medii (consumabile) ca pe unele unice, excepționale, *cult* și pereche. Insistența de a convinge cititorul că doar ce se vede și este rapid accesibil deține calitatea superioară și singura posibilă în perioada respectivă, extinde agitația și presiunile ca *produsul* să fie cumpărat și unanim laudat acum – dovezi că orice valoare medie suferă de frica propriei expirări.

Astfel, literatura mainstream nu diferă în esență, ci doar în *înveliș* (limbaj) de presa cotidiană, încercând menținerea dominației asupra spațiului și atenției cititorului prin vânzarea a cât mai multor exemplare, traduceri în cât mai multe limbi, premieri, turnee, sesiuni de autografe etc., probabil fără a realiza că multiplicarea la nivel industrial a unor valori literare – știindu-se deja gradul de analfabetism funcțional și clasic, dezinteresul generalizat față de literatură și posibilitățile reduse ale maselor de a achiziționa cărți atât de vândute – funcționează ca o cenzură împotriva literaturii autentice. Celebritatea cărților este intenționat confundată cu valoarea intrinsecă a lor, dovedind încă o dată că o libertatea asimilată doar la nivel mediatic și prezentată drept acces la inovații și oferte culturale vizionare, în realitate trunchiază libertatea (nu numai pe cea de expresie), uniformizează structural și ideatic stilurile, extinde teme auxiliare în detrimentul celor indispensabile și se transformă simultan în cenzură și în indiferență față de spiritualitate.

Meditând asupra fidelității față de textul dramatic original (autentic, vertical, formator, nu informativ sau *formatant*) și a convertirii acestuia într-un act teatral memorabil, Ingmar Bergman afirma că „*Tot ce nu e necesar e greșit. Ne trebuie numai ce e unic și de neclintit*” (Bergman 2022, 87). Și fiindcă spațiul public are deja dimensiuni globale, iar societatea nu se poate dezvolta în absența încercărilor sau a textelor eșuate (adresate unui anumit nivel de intelect și conștiință), unicitatea poate fi depistată mai eficient studiind tocmai ceea ce nu este unic. Cu trecerea timpului, într-o proporție covârșitoare, acest gen de studii, dincolo de orice discriminare subiectivă, rămân singurele urme ale literaturii mainstream, asumându-și la rândul lor efemeritatea².

Istoric, dar și antropologic vorbind, fiecare epocă își atrage genul de literatură pe care o va mediatiza și care o susține până la schimbarea formelor de guvernare, iar epoca noastră este una a ocolirii întrebărilor fundamentale, de respingere a oricărei suferințe

² Eugen Ionescu scripsit (2001, 87): Domnul Jean Larinotte, un tânăr gânditor francez, a întocmit în cartea sa *De la mechancete avant toute chose (Răutatea înainte de toate)* o statistică edificatoare. A constatat că, din cărțile literare care apar, anual, în literatura universală, 80 la sută sunt vizibil și general proaste, 10 la sută mai plac peste doi ani, 6 la sută peste șase ani, 2 la sută peste zece ani, 0,2 la sută peste douăzeci de ani, 0,002 la sută peste o sută de ani.

sau disconfort oricât de creativ ar fi³; o epocă a limbajului incoerent, pluri-demagogic și grav sărăcit prin exacerbarea corectitudinii politice, a autocenzurii autorilor și a exploziei afirmațiilor (ce se vor judecați de valoare) fără fundament științific. Configurația actuală poate fi denumită și *o societate care extirpă Metafora în scopul de a transforma infinitul în numărabil sau cuantificabil*.

În spațiul estic al Europei, se pot observa câteva fenomene prezentate drept trepte ale progresului, dar care nu reprezintă decât fazele înlocuirii unei mentalități culturale (greu încercate și salvate de sub dictatură) cu una preponderent economică:

- pervertirea cărții în marfă (*cântărită* după criteriile extraliterare);
- decăderea textului oficial supraestimat într-un mimesis camuflat, adaptat după limbajul cititorului de masă;
- înlocuirea criticii profesionale cu o pânză de reclame ce oscilează între emfază și aberații toxice;
- relativizarea premiilor literare și superficializarea personalității cititorului (numit cel mai des *consumator*);
- instaurarea relației conduse de tip (*your attention is my money*);⁴
- și altele evidențiate mai jos și care fac posibil ca literatura mainstream să risipească în rate timpul "alocat" cititorilor pentru a se regăsi în dubla configurație prezent pe cuniar-viitor spiritual, dar și vice versa, de a crește și a se implica în descifrarea existenței și în dezbaterile decisive ale epocii. Chiar și în expresiile ei fascinante din punct de vedere stilistic (de tip *artă pentru artă, perfecționare estetică prin neangajare socială* etc.) sau fie și numai prin acestea, literatura mainstream încetinește procesul de gândire a cititorului, înlocuind frământările care ne disting de celelalte vieți cu confortul.

Realism, ficțiune, irealism

Probabil datorită fundamentului materialist, literatura mainstream are legături, dacă nu chiar rădăcini adânci în perioada realismului socialist, care a extins accesul la scris și publicat pe criterii exclusiv ideologice. Între 1944 și 1990, loialitatea față de regim era suficientă pentru oricine pasionat de scris sau doar de a deveni nemuritor ca să dobândească statutul de *scriitor*. De facto, într-o masă covârșitoare – nu doar cei publicați și

³ Konrad Lorenz scripsit (2007, 113-115): „Dispariția tuturor sentimentelor și afectelor puternice în urma procesului de moleșire. Dezvoltarea tehnologiei și farmacologiei determină o intoleranță crescândă față de ceea ce provoacă cea mai mică senzație de neplăcere. Astfel, oamenii își pierd capacitatea de a trăi acea bucurie ce poate fi obținută doar în urma unor eforturi îndelungate, depuse pentru învingerea obstacolelor. Jocul de contraste între bucurie și suferință, care există prin firea lucrurilor, se pierde în oscilațiile insesizabile ale unei plictiseli fără nume.” Nota: Am citat din cartea lui Lorenz și pentru că evoluția literaturii mainstream, oricât de paradoxal ar suna, are legături adânci cu biologia, și pentru că, stilistic vorbind, Lorenz se exprimă în spiritul marii literaturi, oferind deseori metafore proprii beletristicii și eseisticii.

⁴ Parafrază după *Time is money*.

apreciați – autorii realismului socialist erau propagandiști sau politicieni *undercover*, dealeri ai unei lumii care propovăduia egalitatea și bunăstarea atinse cu multă muncă și sacrificii (mai ales în numele generațiilor viitoare). Ateismul de stat a interzis Lumea Cealaltă, dar viitorul era luminos. Lumina aceea s-a comprimat apoi și a devenit ”lumi-nița de la capătul tunelului”.

În Estul Europei, politicul a încercat cu orice mijloace să unifice ambele părți, dia-metral opuse, ale literaturii, completând artificial și vremelnic tematica-clîșee cu inova-ții stilistice importate sau inspirate din Estul bolșevic și Vestul mereu oscilant, precum și *stilul de lemn*, agățându-se obsesiv de teme sau subiecte de anvergură universală. În acest context, *nicio carte nu s-a scris cum a fost gândită, nu a fost publicată cum a fost scrisă și nu s-a cum a fost publicată* (Popa 2003, parafrază din *Prefață*).

Privită panoramic, mișcarea este o sinecdocă anti-artistică și chiar antiumană: un montaj nefast, cu ideologia impusă pe post de regizor. Eliminarea elementelor esențiale pentru crearea unei literaturi autentice, pervertirea altora sau înlocuirea forțată cu clișee pozitiviste, au dus la înțelegerea greșită a literaturii ca ”produs” al invizibilului din autor și s-a renunțat la ghilimele, literatura devenind un mijloc de propagandă, a treia ca im-portanță, după cinematografie și teatru. Altfel, conform directivei, literatura nu era decât o risipă de timp și energii, idealism (sin)ucigaș, spațiu (profesie, dar) depășit(e) de dinamica epocii. Când cenzura n-a mai putut produce cărți în care să creadă măcar cei care omiteau adevărurile sau mințeau, procentul de util(itate) a artei scrisului a devastat dimensiunea ei spirituală, autorii nesupuși (care oricum nu puteau publica) au fost dama-nați drept *dușmani ai poporului*.

Din nefericire, după căderea realismului socialist, literatura mainstream a Estului a făcut tot posibilul și a folosit, deseori dincolo de orice moralitate intelectuală, toate mij-loacele ca să se transforme dintr-o artă adresată *unui singur cititor* (alias fiecărui cititor în sine) la text(ualitate) adresată *oricărui cititor*.

Interesant de observat este cum Vestul Europei – care beneficia de toată libertatea necesară de exprimare –, prin teorii complexe, școli de gândire, critică și percepție, toate ilustrate cu cărți pe măsură, valida indirect unele concepte ale metodei realismului soci-alist, cel puțin în ceea ce privește raporturile conținut-formă și național-universal ale cărților. Astfel se poate afirma că nu cantitatea libertății de exprimare este esențială pen-tru crearea unei literaturi autentice și libere, universală, nici ideologia dominantă, forma de guvernare și bunăstarea materială.

La sfârșitul anilor '80, izolat la Craiova și *uitat* înainte de a muri, Ion D. Sîrbu descri-frează starea literaturii cu o luciditate și profunzime ce cred că trebuie adoptate astăzi de fiecare cercetător nepărtinitor al literaturii:

Francezii – cu noul lor roman, cu teoriile privind textualismul, scriitura și antiliteratura – au omologat de fapt *plictisul* ca materie, scop și stil în proza modernă. Apar cu grămada, și la noi, scriitori foarte talentați și culți, care scriu ca să scrie, croșetează, patinează artistic, experimentează. Nu pot să-mi dau seama cât de câștigați

sunt acești autori în sinele lor: ei adaugă la întunerecul și urâtul lumii încă o insulă de confuzie și haos, potențând stagnarea și imobilismul sufletelor moarte, prin texte în care nu există nicio idee clară, niciun personaj, nicio poveste. / Utopia, plictisul și frica le-am considerat a fi cariatidele civilizației noastre „moderne“. Cei care scriu cărți plicticoase, scriu de fapt cărți politice, de propagandă a vieții noi, de clădire a omului nou, într-o societate de roboți și lichele ignare. Opera lor contribuie – la noi, și nu în Franța, unde există literatură pentru toate gusturile și nivelele – la minus-cunoaștere și minus-plăcere estetică. / Nu neg că uneori – din disperare sau foame după acțiune, suspans și distracție – citesc cu mare plăcere, ca și în adolescență, bune și rele romane polițiste. Între literatura ca amuzament – și literatura ca distorsie și chinuire, prin plictis și haos, se înscrie adevărata literatură, care amuză fără să chinuiască, dar și chinuiește fără să te plictisească sau să te întunece.

Sîrbu 2013, 684-685

Tabloul nu s-a schimbat. Din fericire, într-o societate în care psihozele globale transformă aproape orice adevăr simplu în element conspirativ, Ficțiunea oferită de literatura autentică pare a fi rămas singurul mijloc credibil prin care omul își poate ocroti, hrăni și păstra sufletul / identitatea și a nu ieși dinspre sistemul de semne al Creaturii înspre cel al necuvântătoarelor și al obiectelor parțial însuflețite. Literatura ghidează conștiința, nu se supune gusturilor cititorului de masă, mai ales când mai multe minorități (numite și școli sau găști literare) se luptă pentru atenția unei majorități care se micșorează nu numai prin radicalizarea gusturilor și opțiunilor, ci și prin creșterea alarmantă și paralizantă a indiferenței față de Literatură. În paralel, cetățenii care „scriu ca să scrie, croșetează, patinează artistic, experimentează” sunt descriși drept *profeți și mari spărgători de coduri învechite*, deși realmente „adaugă la întunerecul și urâtul lumii încă o insulă de confuzie și haos, potențând stagnarea și imobilismul sufletelor moarte”. Iar „Utopia, plictisul și frica” definesc în continuare natura și funcțiile societății postmoderne, uneori schimbându-și locurile între ele, hrănindu-se reciproc, dar și dovedindu-și ineficiența (la fel de inumană) după eșecul mai tacit sau mai răsunător al fiecărui model adoptat de o societate care seamănă cu un arhipelag din ce în ce mai suprapopulat cu insule și cetățeni și pe care dispariția apei nu îl va întregi, transformându-l într-un continent, ci îl va dispersa definitiv.

Paradigma ”vecină”

Trunchierea naturii personajelor și a temelor – retezând artificial partea lor considerată oficial *negativă, vulnerabilă, reacționară* etc. – a stocat în conștiința acelor scriitori estici obișnuiți deja cu celebritate și autoritate convingerea că nu toată metoda realismului socialist era greșită, ca și cum dintr-o apă otrăvită se pot sustrage manual multe picături sănătoase. Partea *cine nu e cu noi e împotriva noastră* a vieții, înlăturată din cărți în numele izbânzilor Epocii de Aur și pentru a susține / motiva sacrificiile viitoare ale maselor largi, a explodat după schimbarea regimului, parcă eliberată dintr-o închisoare, și a stratificat rapid în literatura mainstream o lume dominant negativă, plină de regrete și frustrări, de ură împotriva patriilor și a semenilor (rezultatul devotamentului față de dictatură a fost

amestecat cu moralitatea celor neputincioși sau ținuți sub teroare multiplă).⁵ Accesul la scris și publicat s-a extins și ca o formă de răzbunare sau de recâștigare a timpului pierdut. Decăderea textului sau subtextul (explicitul) ridicat la rang de esențial în perioada realismului socialist și-a luat un alt aplomb împotriva Metaforei, devenind un mijloc foarte eficient pentru despiritualizarea existenței. Dacă înainte de Tranziție⁶ unii autori, neizbutind să nu publice, alegeau limba de lemn și ca pe un scut împotriva spaimii permanente produsă și menținută de stat, în următoarele trei decenii, căutându-se într-o libertate nelimitată de expresie, au încetățenit limba haosului care denuște lucruri și fenomene ale unui domeniu (spiritual, să zicem) cu cuvinte și expresii ale unui alt domeniu (economic). Astfel s-a produs, cel puțin în percepția maselor de cititori, una dintre cele mai grave încercări pentru literatura autentică, o cucerire de tip chimico-biologic prin mutarea cărții la paradigma alimentelor de bază, dar fără de care (paradoxal) poți supraviețui, dacă nu le consumi. Și fiindcă mentalitatea contemporană are cultul longevității biologice și a confortului perceput ca o plăcere neamenințată de nimic, cititul *a ceva* fără de care poți supraviețui, dăunează sănătății. Metaforic vorbind, în nicio altă perioadă istorică sau culturală cartea nu a amenințat atât de concret cu moartea.

În realitate, cartea a început, ca în spațiile care nu cunoscuseră dictatura, să *vorbească* în numele cititorilor și nu să se adreseze lor dintr-un spațiu pe care, în absența ei, nu îl puteau accesa. Probabil fiindcă corifeii și coriștii realismului socialist nu scriseseră decât pentru a acumula putere de natură politică, de-a lungul tranziției au abuzat cartea pentru a converti puterea politică la una de imagine (economică). Laudele înrădăcinate de spaimă și catastrofe potențiale au devenit nemulțumiri multilaterale și tentacule de nihilism care îi fac pe cititori mai satisfăcuți prin dovezile eșecurilor scriitorilor. Un alt fel de kitsch s-a mărit astfel în literatura mainstream, uneori patetic, alteori melodramatic, vizând direct partea cea mai *biodegradabilă* din cetățean, dar profesionist învăluit în valoare literară (alias bancară).

Poetic, se poate vorbi despre *o paradigmă* – în formă piramidală, cu vârful la *idei* (posteritate) și baza la *piață* (cotidian, contemporaneitate) – *a plânsului* în literatura publicată în aceste trei decenii:

Autori care deplâng
 Autori care plâng
 Autori care se plâng

⁵ Un fenomen tipic și simptomatic pentru presa realismului socialist, încă funcțional: *Cei care cândva laudau viața proastă, acum damnează literatura bună*. Observația mea – A. K.

⁶ Termenul este discutabil / interpretabil după trei decenii de istorie fie și prin faptul că punctul de sosire al unei evoluții sociale nu pare a se distinge în esență de capitalismul estic pe care perioada a înlocuit-o în anii '40.

Ultimii au incomparabil mai mult succes de piață, reușind să coboare întrebările fundamentale ale existenței la nivelul nemulțumirilor de natură socio-economico-psihică, să intre sub pielea cititorului de masă și să-l convingă că este co-autorul. Autorii care se plâng își asumă astfel rolul lui Aladin – e suficient ca cititorul să le deschidă cărțile.

Refuzul oricărei neplăceri și disconfort creativ(e) a ușurat mai departe accesul la scris și publicat, fără a se observa și cu atât mai puțin a se accepta că marea literatură iese tocmai din ciocnirea frontală cu tot ceea ce societatea și viața au împotriva ființei umane și niciodată din evadări și ocoliri ale suferințelor. Prin sondarea amănunțită a realităților zilnice, prezentând relativizarea limbajului ca pe cea mai eficientă cale de cunoaștere intelectuală, literatura mainstream a șters granițele dintre autor și cititor, dintre realitate (ce poate fi cunoscută fără a profana, grație Metaforei) și ficțiune, dar mai ales dintre ceea ce este Literatură și paraliteratură sau chiar relatare impersonală, mărind haosul și incoerența limbajului. I. D. Sîrbu pare a fi călătorit în timp:

Ce sinistră epocă trăim! Avem poeți ce scriu o antipoezie, romancierii ce scriu antiroman, dramaturgi ce scriu antiteatru, muzicanți ce descoperă anti-armonia (zgomotul) și plasticieni ce caută haosul și infernul în inform și neculoare: toți filosofii materiei prezic sfârșitul materiei, filosofii vieții vorbesc de dispariția vieții, moralistii strigă: „Dumnezeu e mort!“ – iar politicienii fac tot ce e posibil ca să compromită politica, ideologiile, speranțele sociale toate. / „Progresul tehnic“ ar fi flautul fermecat al celui ce ne duce, ca pe niște copii hipnotizați, spre un înec, dar nu într-un fluviu mareț, ci într-un șanț plin de murdărie, deșeuri și tot felul de libertinaje. „Specializarea“ savanților, servilitatea filosofilor și cinismul miop al politrucilor (consecințe ale premiselor lumii noastre postrevoluționare) constituie și cauza pentru lipsa de idei și idealuri generale și pentru neputința față de entropia vieții și a materiei, ca spirit și esență a lumii.

Sîrbu, 1985-1986, 395

Mișcarea pare a fi un fel de dublă răzvrătire: împotriva propriului anonim (al ambițioșilor care refuză sistemul de semne al Artelor, numit și clasic, înainte de a-l asimila) și împotriva ființei umane în forma și expresiile ei esențiale. Străduința de a-și dobândi o identitate prin atacarea a ceea ce îi depășește tocmai fiindcă nu renunță la firea, are ca principală ofertă asigurarea unei stări de confort cât mai extins pentru semenii. Zidirea și legile ei sunt refuzate prin extinderea unei lumi abstracte, lipsită de suferințe, încercări, eșecuri (indirect considerate păcate ale hotărârii de a rămâne între granițele spiritualității), deși, paradoxal, spiritualitate nu înseamnă greutatea existenței, ci modalitățile cu care ele sunt înfruntate.

În revelatoria sa carte, *Cele opt păcate capitale ale lumii omenirii civilizate*, Konrad Lorenz, afirmă, printre altele, că:

„Încă din vechime, înțelepții și-au dat seama că nu e nicicum spre binele omului dacă acesta înregistrează un succes prea mare în tendința sa instinctivă de a obține plăcerea și de a evita neplăcerea. Oamenii vechilor culturi evaluate știau deja să evite orice situație de stimulare legată de senzația de neplăcere, expunându-se astfel la o

periculoasă moleșire care a dus probabil nu de puține ori la dispariția unei culturi. [...] Intoleranța crescândă față de neplăcere – combinată cu forța de atracție scăzută a plăcerii – face ca oamenii să-și piardă disponibilitatea de a investi muncă grea în acțiuni care promit abia în viitor dobândirea unei plăceri.”

Lorenz 2007, 113

Ușurința cu care oricine putea scrie și publica o carte, când ideologia și economia funcționează ca și cum ar fi același domeniu, au făcut să crească înfricoșător nevoia maselor largi de cititori de a fi literar îndoctrinate, poate și fiindcă în epoca post-(-*truth*, -*gender* etc.) ficțiunea este singura utopie individuală, în rate, și care nu se încheie traumatic sau tragic. Ficțiunea este ca un aliment de bază pentru intimitatea anonimului care încă nu vrea să-și piardă identitatea. De aici și riscul ca auxiliarul prezentat drept esență să mărească receptivitatea omenirii la:

[...] fenomenul de îndoctrinare. Înmulțirea numărului de oameni strânsi într-un singur grup cultural duce, laolaltă cu perfecționarea mijloacelor tehnice, la influențarea opiniei publice în sensul unei uniformizări a mentalităților pe care istoria omenirii nu a mai cunoscut-o vreodată. La aceasta se adaugă faptul că efectul sugestiv al unei doctrine ce se bucură de succes crește odată cu numărul aderenților, urmând poate chiar o proporție geometrică. Se întâmplă deja în unele locuri ca un individ care se sustrage în mod conștient influenței mediilor de informare în masă, cum ar fi de pildă televiziunea, să fie considerat un caz patologic. Efectele pierderii individualității sunt salutate de către toți aceia ce vor să manipuleze mari mase de oameni. Sondajele de opinie, tehnica reclamelor și moda abil dirijată îi ajută pe marii producători din Vest și pe funcționarii din Est să dobândească același tip de putere asupra maselor.

Lorenz, 2007, 113-115

Trebuie evidențiat faptul că, pentru cititori, *spațiul public* (presă, librării, instituții etc.) reprezintă deseori *atenția și timpul lor principale sau alese*, iar ocuparea progresivă a acestuia cu cărți repetitive și eșuate înseamnă *mediocratură*.⁷

Prețul imaginii versus prețul Frumuseții

Din punct de vedere literar și nu numai, relația Estului cu Vestul Europei, mai ales de-a lungul secolului XX, a fost definită de o ignoranță reciprocă și nu totdeauna neintenționată sau neprofitabilă. În Vest,

⁷ Compoziție terminologică a autorului, folosind rădăcinile termenilor de *mediocrație* – încetățenit după apariția volumului *La médiocrație* (2015) a filozofului canadian Alain Deneault (n. 1970) și desemnând domnia valorilor medii / a mediocrității (performanța reală este înlocuită de conformism, relații sau jocuri politice etc., – și *democratură* (combinație între democrație și dictatură; termenul a apărut în cercetările geopolitice și presa din Europa Centrală și de Est, fiind folosit frecvent în descrierea situațiilor politice de după anul 2000).

[...] se vorbește toată ziua de Charta Drepturilor Omului, [afirmă Marian Popa] se pune mai presus de orice demnitatea omului, dar nu și viața omului. [...] Faptul că înainte, în România un secretar județean al partidului unic sau un director de uzină falsifică date în bilanțuri, pentru a prezenta Centrului o imagine pozitivă, iar în Vest se falsifică bilanțurile unor firme uriașe, pentru a le conferi o imagine prosperă, înainte de a le duce la ruină. [...] Cu prima minciună totul s-a relativizat, încrederea și deci viitorul. [...] Una peste alta, jalnic este pragmatismul vestic fundamentat pe bani, simetrizat istoric pragmatismului fundamentalismelor bazate pe vreo doctrină oarecare. În baza lui, este jalnică teoretizarea pagubelor colaterale, care sunt totdeauna centrale pentru cei păgubiți. În plan imediat, pragmatismul aduce foloase maxime practicanților. În perspectivă, pe măsura dezvoltării globalizării, consecințele vor fi pustiitoare, pentru că prin relativismul pragmatic se vor crea abisuri între conducătorii pervertiți la judecata celor două măsuri, indivizii de rând și colectivitățile anonimizate, reduse la caracteristici și parametri convenționali, care vor parveni la fatalism.

Popa și Tupan, 2003, 221-224

Ignoranța sus-menționată, uneori izvor de profit diplomatic și nu numai, alteori formă camuflată a disprețului de tip doctrinar și / sau financiar, a netezit treptat drumul spre un spațiu cultural care marginalizează din start literatura autentică. Jenő Farkas afirmă:

Orice creator este separat și autonom, exterior și interior lumii sociale. Singularitatea subiectului și ireductibila originalitate a eului (vezi Norbert Elias) sunt supuse controlului lumii exterioare. Între cele două există un echilibru care guvernează habitus-ul social. În această ordine logică, individului îi vine greu să se elibereze de formele habitus-ului său social, el neavând realmente de ales. În țările noastre, în cea de-a doua parte a secolului XX, comanda de comportament individual venea 'de sus'. Dirijată de un centru ideologic, întreaga societate ar fi trebuit să fie uniformă. Această uniformizare, realizată cu prețul multor victime, exclude orice manifestare a individului. Așadar, actul viguros al individului s-a transformat lent într-o luptă dusă sub egida cenzurii. În numele acestei cenzuri, un scriitor sau altul a fost trecut sub tăcere, aneantizat sau interzis, conform deciziei ideologilor de Partid. Cu toate acestea, cenzura politică – constrânsă să dovedească existența unei culturi vii și înfloritoare în 'patria socialistă' – îi oferise, în mod paradoxal, scriitorului o așa-zisă libertate. Scriitorul putea chiar să braveze cenzura până la un anumit punct, deoarece aceasta avea, la rândul ei, nevoie de operele indivizilor pentru a alimenta mașinăria 'Instituției'. Conform documentelor și mărturiilor mai recente, o parte a disidenței politice și literare a anilor 1980 a fost dirijată de serviciile secrete ale statului, cu scopul de a-i arăta Occidentului 'fața umană' a socialismului. Unul dintre cele mai perfide jocuri ale istoriei s-a creat astfel între cenzură și scriitor, deoarece creatorul, de bine de rău, a intrat în roțile imensului mecanism de modelaj dirijat. 'Bunele compromisuri' între 'actorii' menționați au alimentat multă vreme acest 'mariaj' uluitor în ochii prietenilor noștri din Occident. Lor le-a fost greu să înțeleagă de ce unii sunt publicați, iar alții nu sunt. Lor le-a venit la fel de greu să înțeleagă amploarea tirajelor din țările socialiste, de 40.000-60.000 de exemplare pentru volumele de poezie. Explicația: 'ungurul este mare amator de poezie'. Iar poetul francez, englez sau german visa o Ungarie la scară universală, în care orice carte să fie tipărită în mii și mii de exemplare.

Farkas, 2002, 54-55

Documente și mărturii verificabile dovedesc astăzi că *disidența literară* în Est a fost marginalizată de *disidența politică* – aici nu sunt incluși deținuții politici – deși aceasta din urmă n-a fost posibilă decât cu prețul (auto)distrugerii exponenților. Retușarea sau chiar rescrierea trecutului, ajutată de scurta memorie politică a publicului, nu reușește totuși să convingă că disidența literară, exceptând unele cazuri notorii, a existat doar în cadrul unei directive tacite, emisă de Putere: „*Mă ataci în așa fel și măsură, încât să-mi întărești puterea și să-mi prelungești viața*”.

De altfel, o disidență pur literară, dar care cuprinde viziunea politicii superioare și transcende specificul oricărui dictaturi, acceptă cenzura oficială ca pe un destin implacabil și creează în tăcere și invizibil, respectând *Cenzura grației și a metaforei*, continuă și astăzi, într-un underground impus de mainstream. Timp de patru decenii, de pildă, liricul albanez Lasgush Poradeci⁸, probabil cel mai autentic poet european al secolului XX, deși într-o limbă de strânsă circulație, format în Grecia, România și Austria, a suportat tăcerea oficială și toate chinurile posibile, inclusiv financiare, nu pentru că era împotriva ideologiei la putere (împotriva căreia era), ci pentru că scria *prea intim, micro-burghez, închis în turnul de fildeș, neputincios de a înțelege transformările revoluționare ale țării*⁹, îmbogățind o tematică a iubirii, dorului, exilului, suferințelor etc. Crezul său, magistral exprimat în versurile *Bukuri tmerrisht e dashur / Llaftari tmerrisht e bukur*¹⁰, afiliată cumva convingerii dostoevskiene că *Frumusețea va salva lumea*, este susținut astăzi de autori estici marginalizați în primul rând fiindcă frumusețea operelor lor, scrise în armonie cu Textul Vertical nu produce plăcere pipăibilă și vitaminoasă (nefiind cumpărabilă) și ”amenință” cititorul cu înălțimi sau profunzimi de care s-a lepădat.¹¹

Esența relației dintre Literatură și societate (inclusiv forma de guvernare a acesteia) mi se pare perfect exprimată de Miguel Angel Asturias¹² în capodopera sa *Domnul președinte* (1946):

Azi, la gunoaie, am întâlnit un înger.

Asturias 1964

⁸ Lasgush Poradeci, pseudonimul lui L Lazar Sotir Gusho (Pogradec, 1899?-Tirana, 1987), poet, gânditor, memorialist și traducător albanez.

⁹ Sintagme ale criticii realismului socialist albanez între 1944 și 1990.

¹⁰ *Frumusețe groaznic de dragă / Iubire groaznic de frumoasă* – SQ. Traducerea mea – A. K.

¹¹ Lorenz scripsit: „Pustiirea spațiului vital natural, care nu distruge numai mediul exterior înconjurător, în care trăim, ci și orice sentiment pios al omului în fața frumuseții și măreției unei creații ce-i este superioară” (Lorenz, 2007, 113-115).

¹² Miguel Ángel Asturias Rosales sau Miguel Ángel Asturias (1899-1974) unul dintre cei mai importanți autori de limbă spaniolă din toate timpurile, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în anul 1967.

”Gunoaiele” nu acoperă toată societatea, ci reprezintă partea perisabilă, efemeră a acesteia, sau ansamblul de nimicuri. Sub presiunea legilor pieței, poziționarea față de *gunoaie* și *înger*, alunecă ori spre perpetuarea kitsch-ului generator de confort (și în expresiile sale constant premiate sau prezentate ca modele de artă) ori la încercarea, într-un idealism din ce în ce mai marginalizat, dacă nu chiar extirpat din atenția publică, de a ridica realitatea cotidiană la una mai umană. Ne aflăm în fața unei trileme: devotament, angajare sau implicare. Cert este că descrierea cu lux de amănunte și prea realist a nimicurilor, în primul rând nimicește povestea. Iar fără poveste – direct legată de oralitatea originilor – literatura nu depășește granițele textualității.

În altă ordine de paradigme, ca o formă superioară a comunicării, literatura este o artă antică și se dezvoltă ”încet”, operând aproape cu aceleași măsuri de timp valabile și pentru dezvoltarea ființei umane. De aici și afirmațiile (graba poate fi și expresia conștientizării termenelor de expirare a unor produse) despre *reînnoirea codurilor*, *spargerea vechiului sistem literar*, *a formelor inerte*, *capacitatea unor autori de a face literatură din orice* (automat te gândești la capacitatea de *a face din literatură orice*); *restructurare*, *resetare*, *revoluționarizare* etc.

Textualitatea care ocupă astăzi atenția maselor, dar și admirația cotidianului, evoluează – zgomotos în media, dar modest în valoare – sub presiunea de a produce ciclic, cel mai des anual, ”opere” și ”capodopere”. Nu sunt salturi reale și calitative – exceptând unele cazuri chiar accidentale, prin care natura unui domeniu se străduiește disperată să se corecteze din interior – ci bule de vid care insistă să fie apreciate la superlativ.

Între timp (de facto, *în alt Timp*, *în propriul Timp*), Literatura autentică continuă să se ”hrănească” cu eșecurile, nimicurile, neputințele și grozăviile societății (care deseori întrec fantezia literaturii), pe care le convertește discret, dar *pe viață*, în valori estetice, etice, morale, ajutând discret la ridicarea calității existenței. Din acest punct de vedere, multipla adaptare a Sistemului de Semne al Literaturii la nevoile, cerințele sau ordinele societății înseamnă distrugerea sistemului și înlocuirea lui cu mai multe straturi de ansambluri. Iar relația cerere-ofertă este acum în așa fel impusă și unilateral reglementată, încât orice abuz asupra Literaturii să pară nu doar natural și cea mai mică dintre două rele, ci și singura modalitate de a progresa. De reținut că progresul social rareori se intersectează cu evoluția literaturii autentice. În acest sens, crezul lui Bergman dezvăluie așprimea conflictului dintre peren și consumabil.

Re-capitulare (în ambele sensuri)

În timpul realismului socialist, Literaturii autentice și libere i-au fost aplicate câteva lovituri care au închis-o într-un spațiu de nișă, în periferiile atenției publice. Același cititor, formatat să aprecieze mainstream-ul impus de dictatură, a văzut în libertatea socială eliberarea literaturii de constrângeri. A fost un mijloc stilistic al mediocrității de a se prezenta ca altceva, fiindcă libertatea nu este o condiție esențială a creșterii valorii literare. Captarea, dacă se poate, a întregii atenții (spațiu) de către textualitatea mainstream post-dictatorială lucrează în continuare pentru izolarea Literaturii, dar, cum s-a

dovedit în alte câteva cazuri, simultan cu izolarea îi înmulțește inspirația, o perfecționează stilistic și îi clarifică viziunea care este și misiunea ei.

Câteva aspecte-fenomene vechi rămase noi și vice versa, înainte și după căderea Cortinei de Fier:

- Critica profesionistă a fost înlocuită de propagandă. Atenția a fost mutată de la valoarea reală a unei cărți la ce spune Partidul despre ea. / În loc de a fi o empatică descifrare științifică, critica devine o pânză de reclame deseori aberante. Criteriul ideologic este înlocuit cu pseudo-criterii: cartea are valoare doar dacă este *multi-premiată, vândută în x exemplare, se citește dintr-o suflare, te ține cu sufletul la gât* (în timp ce nu puține capodopere indiscutabile din trecut pot fi cumpărate la kilogram, grație bogatelor biblioteci moștenite de necititori etc.);
- Un dezechilibru grav între *ce spune presa despre o carte* – și *ce spune cartea respectivă*;
- Crearea monopolurilor de traduceri. Traducătorul nu alege, ci este *angajat*. Metoda de circulare și promovare a Realismul socialist este folosită la extinderea unui realism globalist;
- Traduceri masive, în limbi de largă circulație, a unor cărți care, tocmai fiindcă pot avea succes oriunde în lume, sunt lipsite de specific. În majoritatea covârșitoare a cazurilor, alegerea pentru tradus a cărților estice a fost hotărâtă de ideologie, care se ramifică în interese de imagine, geopolitice, inerție culturală și snobism (exceptând operele unor foarte puțini autori care au refuzat să fie traduși și publicați în alte limbi). În mod firesc, selectarea cărților trebuie să se întâmple în interiorul literaturii care intenționează să fie tradusă, nu din exterior. Se pare că destinele literaturii la nivel vizibil sunt conduse de profesioniști în ale puterii, dar amatori în ale Literaturii. Judecând după evoluția literaturilor estice în piețele și atenția altor culturi – inclusiv formarea / formatarea cititorului străin (ca necunoscător al literaturilor respective) se pare că deschiderea spre criterii comune sau armonizate cu Sistemul de Semne al Literaturii, nu se va întâmpla curând. Cert rămâne faptul că nici numărul titlurilor traduse, nici popularitatea autorilor, nici premiile, nici diferitele dimensiuni profetice sau polemice nu definesc valoarea artistică și estetică a unei cărți.¹³
- Autoritatea scriitorului. Cu cât mai credibil (alias serviabil) era pentru realismul socialist, cu atât mai autoritar devenea. Propagandistul care era publicat în zeci de mii de exemplare, avea o putere mai mare decât a activiștilor, fiindcă nu era un anonim. Unii dintre dictatori aveau înclinații literare. Memoriile lui Enver Hoxha¹⁴, de exemplu, au ajuns la peste nouăzeci de volume. Spre sfârșitul anilor '70, în Albania comunistă, unde activau doi corifei ai realismului socialist, disidenți care pot fi numiți *parțiali* sau *pe alocuri*, cu voie de sus, se întâmplă un schimb interesant de putere: când tiranul începe să devină scriitor, scriitorul începe să devină tiran. Și societatea albaneză a rămas sub domnia noilor tirani, fiindcă *istoric și statistic vorbind*,

¹³ Vezi și *Statis quo*, Kyçyku 2022.

¹⁴ Enver Hoxha (1908-1985), conducătorul Albaniei între 1944 și 1985.

*politicienii sunt foarte longevivi.*¹⁵ De-a lungul Tranziției, numeroși autori au mizat pe convertirea renumelui făcut prin și în timpul realismului socialist în ipostaze ce-rute de unele trenduri universal valabile;

- Hibridizarea artificială și forțată a genurilor literare, ca și cum fiecare gen în parte și-ar fi epuizat deja toate capodoperele posibile. De observat că se întâmplă în același timp și în același ritm cu hibridizarea doctrinelor politice;
- Temele fierbinți și controversate atrag atenția. Lupta împotriva capitalismului devine luptă împotriva terorismului, extremismului, corupției, ignoranței, catastrofei cli-matice, pandemiilor etc.
- Ruptura față de literatura *burgheză* și *stricată* a Occidentului. Schimbările făcute într-o grabă nefirească pentru a relua legăturile cu literatura acum *universală* au ex-tins inerția și au produs nenumărate copii ale unor cărți occidentale reușite;
- Cortina de Fier devine Cortină de Hârtie. O generație (de mentalitate politizată) care ajunsese să creadă că nu va muri este înlocuită de o generație (literată) care-și pierdea nădejdea că va supraviețui;
- Propaganda, principalitatea și demagogia devin *narcisism*, *frustrări*, *egocentrism*, *vulnerabilitate psihică*, *foame de personalitate*. Crește nevoia autorului de a deveni cum le este prezentat admiratorilor. Cândva autori ce se declarau rafinat sau erau considerați de către admiratorii lor ca disidenți se plâneau că sunt urmăriți, astăzi fac aproape orice ca să fie urmăriți (sindromul *like & follow*);
- Partizanatul ideologic (alias economic) devine dezbatere cruntă de așa-zise *idei*. Sușinerea cu toate resursele a unei ideologii – până la sușinerea oricărei ideologii;
- Se trece de la literatura *de stat* la una *programată*, cu rețetă sau formulă de succes;
- Naturalismul lipsit de darul sintezei devine minimalism, intimism etc. Metaforic vorbind, sunt două papiote, ața este derulată de la una și rulată la cealaltă: procesul este considerat mare literatură, de mare rafinament, greu de înțeles, reînnoitoare a codurilor scrisului etc.;
- Încrederea că orice copie bine elaborată poate înlocui originalul și chiar poate genera cărți originale;
- Exploatarea eului până la abuz cu timpul și ființa cititorului (semenului / *mon sem-blable*, – *mon frère*)¹⁶
- Etalarea excesivă în mass-media a vulnerabilităților unui autor. *El este ca noi, citito-rii, ne cunoaște suferința, o preia, face din ea bogăție identitară și plăcere intelec-tuală*. Prețul pe care îl plătește nu este deloc infirm: unui *geniu*, de pildă, îi este arsă o carte, altul este atacat la un congres sau întrunire academică, unul este sechestrat sau fotografiat în ipostaze discutabile etc.;

¹⁵ Vezi și *Cuvinte din umbră (Fjalë nga hija)* interviu acordat în limba albaneză jurnalistului Mark Simoni, revista *Mapo letrare*, Tirana, 10.05.2020 (Kyçyku 2020).

¹⁶ *Semenul meu – fratele meu* – fr., Charles Baudelaire, *Au lecteur*, primul poem din *Les Fleurs du Mal*, 1857. Demers semiotic: rădăcina *sem(n)* din *semblable*.

- Publicarea ciclică a unor grupuri de autori tineri și mediatizarea lor excesivă, ca și cum noutatea și originalitatea în literatură ar depinde de vârsta biologică. Într-o grabă nefirească sunt publicate și mediatizate *căutările* autorilor, nu experimentele autentice sau *găsirile*;
- Imitându-se structura unor ierarhii literare verificate, apare fenomenul pe care îl putem denumi al *Balonașului privilegiat*: un membru al grupului mediatizat devine mai *egal* decât semenii săi; toate resursele, inclusiv cele diplomatice, lucrează pentru lucrările lui. *Aerul* care trebui împărțit nu frățește, dar după măsura darurilor literare, este folosit numai pentru *umflarea* unui singur balonaș, ceea ce amenință cu sufocarea (uitarea, marginalizarea) cărților superioare și inferioare laolaltă;
- Persistența de a valida aleșii prin comparații cu nume reale ale literaturii universale, la modă în perioada respectivă (acum: Kafka, Dostoievski, Marquez, dar și Huxley, Orwell etc.);
- Deși rata analfabetismului, inclusiv funcțional, este șocantă (dar nu amenință cu dispariția speciei), unele cărți se vând în milioane de exemplare;
- Birourile de editing și marketing al editurilor înlocuiesc instituția criticii de specialitate
- Demonetizarea premiilor literare. Premiile se înmulțesc în progresie geometrică, exact ca și cum ar vrea să egaleze numărul insulelor de confuzie și haos, și încearcă să adauge un pic de valoare reală, bănuită sau doar dorită, dar încă neatinsă;
- Paradoxul cititorilor de masă: chestiunile pe care nu le înțeleg, îi fac să se simtă aleși și culți. Simultan, autorii mainstream, făcând orice ca să-și adune glorie și autoritate la nesfârșit, i-au creat cititorului de masă impresia că literatura este mult mai mult decât poate fi;
- Viață și personalitate mărunte, ridicate la rang de protagonism și date drept modele, micșorează cititorul și îi atrofiază gândirea critică;
- Convertirea realităților, inclusiv launtrice, în texte care nu pot deveni Literatură;
- Creșterea numerică a *Omenirii-cititoare și scriitoare*, cum o denumea încă din anii '70 ai secolului trecut Comitetului Nobel care avea ca scop „*Menționarea elementelor de viitor, a elementelor productive, ”originale și promițătoare”, din lucrările considerate – deci componentele lor considerate deschizătoare de drumuri – are relevanță și în ceea ce privește destinatarul de mai târziu, ”omenirea scriitoare*”¹⁷.
- Întrecerea / competitivitatea omniprezente și în toate modalitățile posibile (într-o moralitate intelectuală, dar și umană din ce în ce mai redusă). De facto, autorii mainstream se întrec nu în valoarea scrierilor, ci în dobândirea unei celebrități mai mari. Din această cauză, scriu cărți asemănătoare care nu depășesc limitele impuse de rețeaua din care fac parte conștient sau nu¹⁸.

¹⁷ Vezi Kjell 2003, 160. Omenirea scriitoare trimite cumva și la convingerea atribuită lui Millarepa (ascet tibetan, 1052-1135), conform căreia, în vremurile sfârșitului, fiecare își va dori să scrie o carte.

¹⁸ Konrad Lorenz scripsit (2007, 113-115): „Întrecerea omenirii cu sine însăși, care impulsionează tot mai rapid dezvoltarea tehnologiei în detrimentul nostru, făcându-i pe oameni incapabili să

- Nevoia unor autori celebri de fani și discipoli. Riscul permanent al unui sevraj mediativ ce reduce îngrijorător raționamentul și logica unor reacții, judecăți de valoare, texte etc.;
- Dispare cultura *demisiei mistice*, a retragerii în liniște și neatenție creative – nu în așteptare de premii și onoruri. Retragerea pentru a crea este înlocuită de retragerea pentru a atrage atenția.

Canoane și Balcanon¹⁹

În mare parte, canoanele occidentale și din alte spații au apărut ca reacții firești la dezumanizarea impusă de legile pieței care tratează ființa umană ca pe o marfă, aceasta fiind transformată într-un idol ce pune evidența materialismului în locul oricărei alternative câtuși de puțin metaforice. Inițial, cel puțin la nivel declarativ, aceste canoane aveau drept scop îmbunătățirea percepției cititorilor asupra literaturii, implicit asupra existenței. Pe parcurs, înmulțindu-se și ramificându-se în *școli, metode, metodologii* etc., au fost depășite de contextele în care a evoluat literatura de largă circulație.

Cu excepția canonului pe care îl putem numi *Scandinav* și care, în taină naturală²⁰, ghidează nu doar pe autorii de anvergură, ci și activitatea Academiei Suedeze (fondată în 1786), *articolele* celorlalte canoane acoperă un spațiu de percepție și gândire atemporală și variază de la utopia unei arte neangajate, dar discret implicate la uniformizarea gândirii sau cel puțin la *inactivarea* cititorilor, la o stufoasă pseudo-estetică a vânzării

mai perceapă adevăratele valori și răpindu-le timpul necesar îndeletnicirii realmente omenești de a reflecta”.. De amintit exemplul dat de Lorenz cu anumite păsări care, din cauza întrecerii, și-au pierdut în timp capacitatea de a zbura (Ibidem, 32).

¹⁹ Termen alcătuit de autor, cu trimitere simultan la *Balcani* și la *canon*. – A. K.

²⁰ Redau ca exemplu, succint, viziunea profesoarei Ellen Mattson, membră a Academiei Suedeze și a Comitetului Nobel: „It’s all about quality. Literary quality, of course. The winner needs to be someone who writes excellent literature, someone who you feel when you read that there’s some kind of a power, a development that lasts through books, all of their books. But the world is full of very good, excellent writers, and you need something more to be a laureate. It’s very difficult to explain what that is. It’s something you’re born with, I think. The romantics would call it a divine spark. For me, it’s a voice that I hear in the writing that I find within this particular writer’s work and nowhere else. It’s very difficult to explain what it is, but I always know when I find it. It’s something you’re born with. A talent that gives that extra dimension to that particular writer’s work” (NobelPrize.org, 2021). (Totul se rezumă la calitate. Calitate literară, desigur. Câștigătorul trebuie să fie cineva care scrie literatură excelentă, cineva despre care simți, atunci când citești, că există un fel de putere, o dezvoltare care durează prin cărți, prin toate cărțile sale. Dar lumea este plină de scriitori foarte buni, excelenți, și ai nevoie de ceva mai mult pentru a fi laureat. E foarte dificil de explicat ce este asta. E ceva cu care te naști, cred. Romanticii ar numi-o o *scânteie divină*. Pentru mine, este o voce pe care o aud în scris, pe care o găsesc în opera aceluia scriitor și nicăieri altundeva. E foarte dificil de explicat ce este, dar știu întotdeauna când o găsesc. E ceva cu care te naști. Un talent care dă acea dimensiune suplimentară operei aceluia scriitor).

(viziunea s-ar putea exprima astfel: *O carte care nu se vinde, nu este carte și nici obiect, fiindcă cum poate fi obiect o entitate lipsită de preț?!).*²¹

În optica estică, cercetarea canoanelor respective dezvăluie elemente și mecanisme care, în timp, fac posibil ca „civilizat” și ”înaintat” să însemne, de facto, „colonizare culturală” sau ”părtinire pe criteriile lingvistice și geopolitice”. Respectarea acestor canoane de către autorii estetici ar însemna, în mare măsură, renunțarea la tradițiile din care provin și în care își are rădăcinile o structură poetică și narativă inconfundabilă la nivel universal. Astfel, spațiul și atenția riscă să fie supuse unei mentalități lipsite de identitate. Lorenz vorbește despre ”sfârșirea tradiției” ca un scop clar al globalizării:

Astfel se ajunge la un punct critic, în care generația tânără nu mai e capabilă să se înțeleagă din punct de vedere cultural cu generația în vârstă, ca să nu mai vorbim de imposibilitatea oricărei identificări. Generația tânără o va trata pe cea în vârstă ca pe un grup etnic străin, nutrinde față de el sentimente de ură națională. Această imposibilitate de identificare este cauzată în primul rând de lipsa contactului între părinți și copii, fapt ce poate avea consecințe patologice încă din perioada de sugar.

Lorenz 2007, 114

În urma unei ample lucrări despre traduceri literare albaneze în limbile Uniunii Europene și ale Balcanilor de Vest, studiind în principal date statistice, am emis câteva calități ce mi se par indispensabile pentru dănuirea unei cărți și pentru statutul de *carte reprezentativă a unei literaturi / a Literaturii*:

- să fie o dovadă cât mai completă a unei viziuni literare, estetice și artistice originale (de ”izvor”), cu valoare în egală măsură națională și internațională;
- să fie scrisă într-o limbă *specifică* (alias *dedicată, personalizată, inconfundabilă*), în armonie cu tematica tratată, ca o soluție firească și independentă de a exprima ideile;
- să transmită mai departe, în timp și spațiu, ceea ce tradiția din care provine are mai esențial și peren;
- să oglindească și / sau să descifreze într-un adevăr, dincolo de interese sau conjuncturi ale cotidianului, chestiunile fundamentale pe care le tratează, ca expresie și mărturie a unei înalte moralități;
- odată cu deschiderea ochilor cititorului privind probleme hotărâtoare, să-i micșoreze cât se poate acestuia durerile și întrebările (sau răspunsurile) nesănătoase;
- poetic: să descrețească frunți, încrețind creiere.²²

²¹ Vezi, de pildă, numărul devastator de categorii și subcategorii impuse la înscrierea online a unei cărți. Această domnie a nișei, deși prezentată ca o personalizare a gusturilor cititorului, trunchiază ideatic, estetic și stilistic cartea, lăsând afară tot ceea ce nu este prevăzut de categoriile și subcategoriile respective.

²² Menționez că aceste criterii nu sunt rețete sau puncte ale unui plan de creație și devin funcționale doar după ce cărțile au fost publicate.

Dacă criteriile sus-menționate – și altele adăugate eventual de scriitori, cititori devoțați sau cercetători independenți ai literaturii – nu sunt îndeplinite, ce rost, în afara unuia economic sau ideologic, ar avea traducerea și răspândirea unor cărți *pleonasmatic*e.²³

Se știe că criteriile aprecierii literaturii în Estul Europei încă diferă de cele occidentale. Ele nu se exclud întru totul, dar nici nu acceptă găsirea unei medii de aur, luptându-se în spațiul unde legile idolatriei colaborează strâns cu cele ale economiei de piață.²⁴

În partea ei invizibilă, numită și *intimitatea alcătuirii cărților*, textualitatea mainstream face totul ca să atragă atenția și să atingă nivelul literaturii autentice, pe care, simultan, cu mijloace ale paradigmei mass-media sau ale politicului, se zbate s-o înlocuiască, dacă se poate definitiv. Istoria literaturii oferă nenumărate exemple din care, ca și în istorie, nu se trag aproape niciodată învățăminte. Starea dăinuie liniar și banal, întru mult zgomot, exces de termeni discutabili și imagini pestrițe: necunoscătorii (*consumatori, plătitori de taxe și cărți, amatori ai scrisului, ai istoriei și ai turismului*) află o variantă deformată a status-ului literaturilor (estice în acest caz) și aceasta înseamnă însingurare, îndepărtarea omului de om, mulțumire intelectuală cu limitele unor prejudecăți luate drept cunoștințe profunde, precum și identificarea spațiului propriu cu întreaga realitate și / sau existență.

REFERINȚE

- ASTURIAS, Miguel, 1964. *Domnul președinte*. Traducere, prefață și tabel cronologic de Paul Alexandru Georgescu, București: Editura pentru Literatură.
- BERGMAN, Ingmar, 2022. *Imagini, Viața mea în film*. București: Nemira.
- ESPMARK, Kjell, 2003. *Premiul pentru literatură, Un secol cu Nobel*, traducere de Carmen Nicolaescu, București: Editura Institutului Cultural Român.
- FARKAS, Jenő, 2002. *Legitima apărare a scriitorului*.
- IONESCU, Eugen, 2011. *Nu*. București: Humanitas.
- KYÇYKU, Ardian-Christian, 2020. "Fjalë nga hija" / Mapo Letrare Ardian-Christian Kyçyku. Online. Disponibil la: <https://ardiankycku.blogspot.com/2020/10/fjale-nga-hija-mapo-letrare-10102020.html>.
- KYÇYKU, Ardian-Christian, 2022. Statis quo. *Ardian-Christian Kyçyku*. Online. Disponibil la: <https://ardiankycku.blogspot.com/2022/09/profunivdr-ardiankycku-statis-quo.html>.
- LORENZ, Konrad, 2007. *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*. București: Humanitas.

²³ Cuvânt propus de autor – A. K.

²⁴ *Vezi și Literatura albaneză tradusă în limbile Uniunii Europene și ale Balcanilor de Vest* (date, observații și analize: 2015-2020), în cadrul proiectului Balkan Translations Collider, cofinanțat de Programul Creative Europe, Ed. Poeteka, Tirana, 2022 – SQ.

- NobelPrize.org, 2021. Behind the Scenes of the Nobel Prize in Literature. *NobelPrize.org*. Online. Disponibil la: <https://www.nobelprize.org/behind-the-scenes-of-the-nobel-prize-in-literature/>.
- POPA Marian, TUPAN, Marius, 2003. *Avocatul diavolului*, București: Fundația Luceafărul.
- POPA, Marian, 2003. *Istoria literaturii române de azi pe mâine*. București: Semne.
- SÎRBU, Ion, D., 2013. *Opere, I. Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*. [Ediție îngrijită, cronologie și note de Toma Velici, în colaborare cu Tudor Nedelcea; Introducere de Eugen Simion]. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

© Ardian Kycyku, 2025. Acest articol este distribuit sub licența Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY).